

Милько В. І.
Інститут історії України НАН України

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДЕПУТАТІВ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ ТА МІСТ I-IV ДЕРЖАВНИХ ДУМ (1906–1917)

З'ясовано політичну ідентифікацію депутатів від українських губерній та міст I-IV Державних Дум Російської імперії (1906–1917), проаналізовано динаміку змін політичного складу депутатського корпусу та комплекс чинників, що їх визначали.

Ключові слова: Державна Дума, Російська імперія, українські депутати, вибори, етносоціальний та політичний склад.

Розбудова української державності та розвиток українського парламентаризму на початку ХХІ ст. багато в чому залежить від існуючої багатопартійної політичної системи. Саме із здобуттям незалежності України широкі суспільні верстви отримали інституційні можливості для представництва своїх інтересів у державних органах влади та управління через політичні партії та організації. Така зміна ситуації в суспільстві (у порівнянні з однопартійною системою у Радянському Союзі) вимагає вивчення попереднього історичного досвіду діяльності та участі представників від політичних партій у державному управлінні, перш за все, на початку ХХ ст. – періоду введення конституційних засад в самодержавний устрій Російської імперії, створення представницького законодавчого органу державної влади – Державної Думи.

У зв'язку з цим, визначення політичної ідентифікації депутатів від українських губерній та міст I-IV Державних Дум Російської імперії (1906–1917) як одного із чинників міжвладного протистояння, який відповідно, впливав на внутрішньополітичне становище імперії і розвиток українських губерній у її складі, є особливо актуальним.

Метою дослідження є аналіз політичної ідентифікації складу депутатського корпусу від українських губерній та міст I-IV Державних Дум Російської імперії (1906–1917) та з'ясування комплексу чинників, що їх визначали.

Вивчення особливостей роботи Державних Дум Російської імперії розпочинається з початку її діяльності, і загальна кількість праць присвячених цьому питанню лише за період 1906–1912 рр. охоплює більше 400 досліджень відповідної тематики [1]. Однак дослідники, що торкалися саме українських аспектів діяльності імперського парламенту не достатньо приділяли уваги об'єктивному та цілісному аналізу політичного складу депутатського корпусу від українських губерній та міст [2]. Втім, використання їх напрацювань у поєднанні із залученням широкої джерельної бази [3] дозволяє нам виконати поставлені наукові завдання.

Складність з'ясування політичної ідентифікації парламентарів від українських губерній та міст I-IV Державних Дум пов'язана із поширенням у Думах (особливо першого та другого скликання) практики входження депутатів одночасно до декількох фракцій. Крім того, у кожній із Дум спостерігався процес поповнення окремих парламентських груп безпартійними депутатами або утворення нових фракцій, наслідком чого була змінна динаміка політичної ідентифікації та, навіть, партійності окремих депутатів від українських губерній та міст. Визначення останньої ускладнюється також відсутністю на початку ХХ ст. чіткої усталеної системи фракційного членства, що сприяло постійним політичним пертурбаціям депутатів в середині самої Думи.

Особливістю виборчих кампаній до I-II Державних Дум було те, що жителі невеликих міст та сільської місцевості під час виборів не керувалися політичною приналежністю

кандидата як головним чинником при його обранні. Так, про це свідчать спогади депутата-трудовика І Думи проф. Т. Локотя, який у своїй праці “Первая Дума. Статьи, заметки и впечатления бывшего чл. Государственной Думы” характеризує особливості виборчої кампанії до І Думи зазначив, що “провінція, не знала і не визнавала жодних політичних партій, провела свої вибори без будь-якого впливу партій..., керуючись переважно міркуваннями щодо особистих якостей депутатів, ніж щодо їх програм, особливостей і рис партій, до яких належали ці кандидати. У цьому значенні провінційні вибори можуть бути охарактеризовані як особистісні, а не партійні” [4]. Така оцінка є найбільш характерною для селянських депутатів від українських губерній I-II Державних Дум, які були обрані без підтримки політичних сил і вступали до парламентських фракцій лише розуміючи важливість цього кроку для виконання передвиборчих обіцянок [5]. Саме це стало однією із причин нестійкості кількісного складу таких фракцій І Думи, як Конституційно-демократичної та трудовиків, які включали особливо велику кількість депутатів-селян. Тому цілком справедливою, на наш погляд, є оцінка сучасними російськими дослідниками І. Кір’яновим та М. Лук’яновим, що досвід першої виборчої кампанії виявив низький рівень політичного самовизначення не тільки значної частини електорату, але й осіб, які стали депутатами Державної Думи” [6].

Зважаючи на це, можна впевнено зробити висновок про неможливість визначення абсолютних показників щодо політичної ідентифікації депутатського складу від українських губерній та міст протягом всього терміну діяльності Думи будь-якого скликання. Тому, нами була взята за основу характеристика партійно-фракційної приналежності парламентарів від українських губерній та міст на початку діяльності Державних Дум.

Кожні вибори проходили за складних внутрішньополітичних умов і супроводжувалися політичними репресіями, арештами, використанням адміністративного ресурсу, що полягав у підтримці місцевою адміністрацією окремих проурядових політичних партій та кандидатів. Ці заходи мали менший вплив та ефект на виборчий процес у великих українських містах, однак їхня присутність на всіх етапах виборчого процесу була очевидною і характерною для кожного регіону [7]. Це було пов’язано не лише із намаганням влади не допустити обрання опозиційно налаштованих кандидатів, а й з планами протидії можливим революційними акціями протесту [8].

Однак незважаючи на всі негативні тенденції, що спостерігалися під час виборчої кампанії, на початку роботи І Державної Думи склад депутатського корпусу від українських губерній та міст був досить опозиційним і у політичному відношенні включав 38 представників Конституційно-демократичної фракції (фракція кадетів), 33 трудової фракції (трудовики), 14 безпартійних та позафракційних, 7 представників консервативних, правих та праволіберальних сил (фракція “Мирного оновлення”, “Союз 17 жовтня”), 2 члена “Групи демократичних реформ” [9]. Названі цифри не є абсолютними для всього періоду роботи Думи і не охоплюють усіх 102 депутатів, оскільки у І Думі спостерігався процес переходу парламентарів від однієї фракції до іншої, створення численних парламентських груп та союзів. Крім того, відбувався подальший перерозподіл частини безпартійних: поповнювалися фракції трудовиків та “Мирного оновлення”, була створена група “Союз автономістів”, Українська Парламентська Громада у кількості 44 чол. та ін. [10].

Деякі з названих фракцій включали представників різних політичних партій: до фракції кадетів входило чотири члени Української Демократично-радикальної партії

(М. Біляшівський, А. Вязлов, П. Чижевський, І. Шраг), два депутати соціал-демократичного спектру приєдналися до фракції трудовиків (Б. Діденко, В. Ільїн), депутат від Херсонської губернії М. Федченко – до заснованої колишніми кадетами (серед них і депутат від Харківської губернії М. Ковалевський) “Групи демократичних реформ” та ін. [11].

Входження більшості депутатів до складу опозиційних фракцій кадетів та трудовиків перешкодило намаганням уряду сформувавши лояльний у політичному плані склад I Державної Думи. Зважаючи на це, після її розпуску, наприкінці 1906 р. (напередодні підготовки до чергових виборів) всі політичні партії були поділені на легальні (“Союз російського народу”, “Союз 17 жовтня” (октябристи) та Партія мирного оновлення) та нелегальні (Конституційно-демократична, партії соціал-демократичного напрямку та ін.). На практиці це означало введення заборони як участі у діяльності нелегальних партій державним чиновникам та службовцям (у найширшому значенні цієї категорії), так і взагалі будь-яких форм участі у виборах цих партій [12].

Активне використання урядом адміністративного ресурсу у ході виборів до II Державної Думи мало своїм наслідком зменшення загальної чисельності Конституційно-демократичної та трудової фракцій, і збільшення кількості депутатів від правих партій, в тому числі ліберально-поміrkованих октябристив. Однак названі зміни політичного складу стосувалися депутатського корпусу від українських губерній та міст з однією відмінністю: спостерігалось збільшення представництва фракції трудовиків. Так, серед 102 парламентарів від українських губерній та міст II Державної Думи було 40 трудовиків, 35 – консервативних, правих та праволіберальних парламентарів (група правих, фракція октябристив), 11 кадетів, 11 позафракційних депутатів соціал-демократичного спектру, 3 позапартійні та позафракційні, 2 представники групи поміrkованих (один із яких входив також до Польського кола) [13]. Така політична структура, із значним кількісним переважанням опозиційних груп та фракцій обумовили формування у середовищі сучасників та наступних поколінь істориків справедливого уявлення про II Думу яка найменш згодна на домовленості та компроміси з царським урядом.

Таким чином, політичний склад II Державної Думи у порівнянні з I Думою відрізнявся дещо більшим політичним різноманіттям. Динаміка зміни політичної ідентифікації демонструвала також, з одного боку, значне зростання радикальних настроїв серед депутатського корпусу, а з іншого, збільшення представництва правих партій свідчило про наростання симпатиків консервативної ідеології. Така динаміка політичної ідентифікації депутатського корпусу початку ХХ ст. свідчила про відсутність чіткої соціальної структуризації у тогочасному українському суспільстві, його сталі партійні вподобання.

Розпуск II Думи та одночасна з цим зміна виборчого законодавства означали поразку Російської демократичної революції 1905-1907 рр. та віщували посилення урядового тиску напередодні чергових виборів до III Думи по відношенню до ліберально-демократичних кандидатів і представників опозиційних партій. Скорочення кількості виборщиків від селянської курії на користь землевласників також прогнозувало обрання правих, націоналістичних та консервативних парламентарів [14]. Крім того, хід передвиборчої агітації, а також сам процес виборів ретельно контролювався місцевими губернськими та повітовими жандармськими управліннями, про що свідчать їхні численні регулярні звіти [15]. Імперський уряд прагнув забезпечити абсолютну відсутність у III Думі опозиції і на виборах робилося все для досягнення цієї мети: склад виборчих комісій підтасовувався

таким чином, щоб “надійні” виборщики майоризували пропозиції та ініціативи “ненадійних”, небажані елементи та “нелегальні” партії переслідувалися місцевою владою та не допускалися до участі у виборах і т. д. [16]. Збільшення кількості скарг від виборців свідчили про часті порушення норм виборчого законодавства з боку чорносотенних організацій [17]. Але незважаючи на всі перешкоди, які чинила влада, опозиції все ж таки вдалося пройти до парламенту третього скликання.

Депутати від українських губерній та міст у III Державній Думі Російської імперії у період першої сесії (1907-1908 рр.) були розподілені по фракціях та групах наступним чином: 44 чол. – фракція октябристів, 43 чол. – праві фракції (праві та помірковано праві депутати), 7 націоналістів, 6 депутатів Конституційно-демократичної фракції, 2 соціал-демократи [18]. З наведеної статистики випливає, що треті вибори завершилися повною перемогою політичних партій правого спрямування, яка була забезпечена особливостями виборчого законодавства та урядовою політикою. Варто відмітити, що наведені кількісні показники щодо політичної ідентифікації депутатів були характерними не лише для українських губерній, а й усю Російську імперію, тому III Дума була найбільш схильною до компромісу із самодержавством.

Формування політичного складу депутатського корпусу III Державної Думи також нерозривно пов'язано з соціальним статусом парламентарів від українських губерній та міст. Так, належність переважної більшості парламентарів до дворянського стану або духовенства (75 чол.) обумовлювали їхнє вкрай негативне ставлення до ліберальних та лівих партій (у першу чергу до кадетів та соціал-демократів), які цілком очевидно не могли заручитися підтримкою парламентарів, що пройшли до Думи завдяки голосам виборців: “противників революційно-визвольного руху”. Відповідно більшість безпартійних депутатів виявляли своє бажання приєднатись до правих фракцій, залишаючись в перші дні після обрання, за свідченням сучасника, “просто “правими””, але розуміючи, що для повноцінної думської роботи необхідно приєднатися до певної фракції, відвідували засідання політичних партій та організацій з метою ознайомлення з їхньою програмою [19].

Досить успішний тактичний крок у напрямку залучення до своїх фракційних лав безпартійних депутатів правого спектру здійснила фракція октябристів, яка першою розробила список орієнтовних думських комісій з різних питань, що стосувалися різних сторін думської діяльності: бюджетної, фінансової, законодавчої, судової і т. д. Депутати, які планували записатися до будь-якої комісії мали попередньо ознайомитися із робочими матеріалами і спираючись на підтримку названої фракції увійти до комісії у процесі формування її складу. Це забезпечило значне зростання фракції октябристів, однак масовий запис не означав посилення у якісному плані. За свідченням сучасника, депутата фракції правих III Думи А. Вязигіна “більшість із тих, хто записався в комісії взагалі не є “октябристами” і ніколи ними не стануть, хоча б з тієї простої причини, що... виборці мали досить невиразне уявлення про октябристів, нікого з них не бачили, не чули і обирали просто “правого” т. б. не кадета, не революціонера” (курсив – А. Вязигіна) [20]. Наслідком такого “обману” стало те, що в подальшому 8 депутатів-октябристів від українських губерній та міст покинули фракцію, однак все ж таки залишилися у складі правого крила III Думи.

Активну передвиборчу кампанію до III Думи розгорнули такі популярні українські політичні партії, як УДРП та УСДРП, однак їм не вдалося провести жодного кандидата, що, зважаючи на їх опозиційний характер було закономірним і в деякій мірі передбачуваним, навіть, для самих лідерів національно-визвольного руху [21]. Звісно,

головні причини того, що від українських партій до III Державної Думи не пройшов жоден представник українського національного руху крилися не лише в урядовій політиці або чорносотенних погромах. Недостатня організованість українських партій та слабкість їхньої електоральної бази також вплинули на результати виборів, особливо на фоні чітких та злагоджених дій правих та націоналістичних організацій.

Про різноманіття методів використання урядом адміністративного ресурсу по відношенню до окремих соціальних категорій та політичних груп під час виборчої кампанії до IV Державної Думи свідчить поданий сучасником опис подій: “представників опозиційних партій особливо наполегливо усували від виборів до нової думи. Їм не давали збиратися, забороняли доповіді їхнім виборцям... Тяжко довелося населенню під час виборів до Четвертої Думи. Погрози, арешти, заслання, усунення від виборів, перенесення виборів у незручне для більшості виборщиків місце, або призначення їх у незручний час, неповідомлення виборщиків і усілякі інші перешкоди широко практикувалися на місцях. Що тільки не робилося, яких тільки пасток і навіть беззаконня не вигадувалося, щоб зібрати покірну і слухняну Думу, щоб провести до неї правих і націоналістів. Саме цим партіям усіляко допомагали місцева та вища влада, їм дозволялося все те, що посилено заборонялося їх противникам” [22].

Натомість характеризуючи першу стадію виборів – обрання уповноважених, які обирали виборщиків, один із лідерів Конституційно-демократичної партії П. Мілюков записав у своїх “Спогадах” наступне: “І що це була за кампанія! Всі скільки-небудь підозрілі за політикою особи безцеремонно усувалися від участі у виборах. Цілі категорії осіб позбавлялися виборчих прав або можливості фактично брати участь у виборах. На виборах були присутні земські начальники. Небажані вибори скасовувалися. Передвиборчі збори не допускалися, і самі назви небажаних партій заборонялося вимовляти, писати і друкувати”. Досягти проведення більш-менш демократичних виборів вдалося лише у містах з окремим представництвом (в нашому випадку це Київ та Одеса), де були безсилі прийоми політичного урядового тиску, що вступали в силу під час наступної виборчої стадії – обрання виборщиків. Як наслідок, події могли розвиватися досить незвично для сучасників – правих кандидатів балотували, опозиціонери обиралися в депутати (напр. від Києва – кадет С. Іванов) [23]. У зв’язку з цим, говорити про організоване насилля не доводиться лише по відношенню до великих міст.

Отже, за свідченням сучасників одним із визначальних чинників, що впливав на формування політичного складу I-IV Державних Дум був урядовий тиск, справедливо названий С. Петлюрою “терором, по відношенню до виборців та партій, який значно деформував реальні політичні симпатії населення” [24].

Аналізуючи політичний склад IV Державної Думи в період першої сесії можна констатувати чисельну перевагу національної групи (33 чол.), октябристів (29 чол.) та фракції правих (20 чол.). Дещо зменшилося представництво Конституційно-демократичної фракції (до 5 чол.) і соціал-демократичних партій (до 3 чол.). Крім того, 7 депутатів приєдналися до складу новоствореної фракції Центру та 3 – до фракції прогресистів. Один парламентар від українських губерній та міст долучився до польсько-литовсько-білоруської групи, ще один поповнив групу безпартійних [25].

Аналіз архівних та опублікованих статистичних даних засвідчує, що політичний склад депутатського корпусу від українських губерній та міст кожної з чотирьох Державних Дум Російської імперії (1906–1917) не можна назвати сталим протягом всього періоду діяльності Дум. Так, прийняття “Положення про вибори до Державної Думи” від 3 червня 1907 р. стало своєрідним рубежем зміни політичних показників [26]. Адже проведення виборів до I-II Дум відповідно до законодавства 1905–1906 рр., незважаючи на його недосконалість, дозволило забезпечити перевагу прогресивно налаштованих щодо

реформ фракцій трудовиків та Конституційно-демократичної партії і сприяло утворенню окремих національних парламентських груп. Натомість вже III Державна Дума характеризувалася представництвом депутатського корпусу, який відзначався найбільшою компромісністю у ставленні до політики самодержавства й значною перевагою представників правих та відкрито націоналістичних партій. У парламентах останніх двох скликань спостерігається також зменшення кількості лівих депутатів та депутатів-лібералів. Саме застосування адміністративного тиску та цілеспрямовані урядові антидемократичні заходи дали свій результат у вигляді обрання від українських губерній та міст парламентарів, які представляли переважно чорносотенні, праві організації й об'єднувались у проурядові фракції.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок про те, що політичний склад жодної із чотирьох Державних Дум Російської імперії не відповідав тогочасним реальним електоральним уподобанням виборців. Та незважаючи на всі охарактеризовані негативні фактори виборчих кампаній, участь політичних партій у виборах до Державних Дум 1906–1917 рр. сприяли формування в українських губерніях їх розгалуженої мережі, а участь українців у виборчих кампаніях та у діяльності сформованих фракцій у Державних думах Росії сприяли викристалізації політичної ідентифікації депутатів від українських губерній та міст.

Використана література:

1. Указатель книг и брошюр о Государственной Думе. 1905–1912 гг. : Опыт библиографии. – СПб., 1913. – 60 с.
2. Білокінь О. Українське питання в Державній Думі Російської імперії (1906–1917 рр.). – Автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Білокінь. — Х., 2001. – 25 с.; Доморослий В. Діяльність української парламентської громади в I та II Державних Думах (1906–1907 рр.). – Автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / В. Доморослий. – К, 1994. – 17 с.; Коник О. Діяльність селянських депутатів з України в I та II Державних Думах. – Автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Коник. – К, 1994. – 25 с.; Попик В. И. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную думу / АН УССР. Институт истории; Отв. Ред. В.Г. Сарбей / Попик В.И. – К. : Наукова думка, 1989. – 100 с.; Реєнт О.П. Українці у Державній Думі Російської імперії / О.П. Реєнт // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск 16. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – С. 318-333 та ін.
3. *Калинычев Ф. И.* Государственная Дума в России: Сб. док. и материалов / Ф.И. Калинычев. — М.: Госюриздат, 1957. – 646 с.; *Окраины России.* – 9 июня 1907 г. – № 23. – С. 353-357; *Билоусенко О.* Украинский вопрос в четвертой Думе / О. Билоусенко // Украинский вестник. – № 6. – 1913. – С. 21-34; *Херсон. Дописи (од наших кореспондентів) // Рідний край* – 9 квітня 1906 р. – № 14 – С. 13-15; *Є. Х. Чикаленко.* Зібрання творів : в 7 т. – Т. 1. Спогади. Уривки із моїх споминів за 1917 р. Коментарі авторські / Є. Х. Чикаленко. – К. : ТОВ компанія “РАДА”, 2003. – 432 с., іл. та ін.
4. *Локоть Т. В.* Первая Дума: Статьи, заметки, впечатления бывшего чл. Государственной Думы / Т. В. Локоть — М. : Польза, 1906. – С. 15.
5. *Матушевський Ф.* З українського життя / Ф. Матушевський // Літературно-науковий вісник. – К.; Львів, 1907. – Кн. 7. – С. 126; *Грушевський М. С.* З біжучої хвилі: статті і замітки на теми дня. 1905–1906. / М. С. Грушевський. – К., 1906. – С. 80.
6. *Кирьянов И. К., Лукьянов М. Н.* Парламент самодержавной России. Государственная дума и её депутаты. 1906–1907. / И. К. Кирьянов, М. Н. Лукьянов – Пермь. : изд-во Перм, ун-та., 1995. – С. 80.
7. *Милюков П. Н.* Воспоминания (1859–1917). Под редакцией М. М. Карповича и Б. И. Элькина / П. Н. Милюков – Т. 2. – Нью-Йорк : издательство им. А. П. Чехова, 1955. – С. 159.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУК). – Ф. 442, Оп. 857, Спр. 232, Арк. 10.
9. Підраховано за : *Боювич М. М.* Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Первый созыв 1906–1911 гг. (Сессия продолжалась с 27 апреля по 9 июля 1906 г.) / М. М. Боювич. – М. : издание Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – 512 с.; *Кирьянов И. К.* Российские парламентарии начала XX века: новые политики в новом политическом пространстве / И. К. Кирьянов. – Пермь, 2006. – 368 с.; *Первая Государственная Дума.* Алфавитный список и подробные биографии и характеристики членов Государственной Думы. – М. : Типография Товарищества И. Д. Сытина. – 159 с.

10. Обозреватель. Депутаты с территории Украины и их деятельность в Государственной Думе / Обозреватель // Украинский вестник. – 1906. – № 10. – С. 729-730.
11. *Боювич М. М.* Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Первый созыв / М. М. Боювич. – М.: Издание Т-ва И.Д.Сытина, 1906. – 512 с.
12. *Миллюков П. Н.* Воспоминания (1859–1917). под редакцией М. М. Карповича и Б. И. Элькина / П. Н. Миллюков. – Т. 1. – Нью-Йорк : издательство им. А.П. Чехова, 1955. – С. 422.
13. Підраховано за : Боювич М. М. Члены Государственной Думы (портреты и биографии). Второй созыв. 1907–1912 / М. М. Боювич. – М.: издание Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – 519 с.; Кирьянов И. К. Российские парламентарии начала XX века: новые политики в новом политическом пространстве. – Пермь, 2006. – 368 с.
14. *Калинычев Ф. И.* Государственная Дума в России: Сб. док. и материалов / Ф. И. Калинычев. — М. : Госюриздат, 1957. – С. 393-395.
15. ЦДІАУК, Ф. 328, Оп. 2, Спр. 175. – Арк. 1-67.
16. *Миллюков П. Н.* Воспоминания (1859-1917). Под редакцией М. М. Карповича и Б. И. Элькина / П. Н. Миллюков. – Т. 2. – Нью-Йорк : издательство им. А. П. Чехова, 1955. – С. 10.
17. ЦДІАУК. – Ф. 332, Спр. 248, 249.
18. Підраховано за: 3-й созыв Государственной Думы: Портреты, биографии, автографы. – СПб.: Изд. Н. Н. Ольшанского 1910; Боювич М.М. Члены Государственной думы: портреты и биографии. Третий созыв. 1907-1912 гг. / М. М. Боювич. – М.: Шестое издание Т-ва И.Д.Сытина, 1909. – 512 с.; Государственная Дума. III созыв – 5-я сессия. Справочник 1912 г. (Дополнение к “Справочнику” за 1910 г.). Выпуск четвертый. Составлен Приставной частью Государственной Думы. – С.-Петербург : Государственная Типография, 1912. – С. 8-86; Члены Третьей Государственной Думы, избранные на окраинах // Окраины России. – 27 октября 1907 г. – № 43. – С. 630; Попик В. И. Политическая борьба на Украине вокруг выборов в III Государственную Думу / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. В. Г. Сарбей / В. И. Попик – К. : Наук. думка, 1989. – 100 с.
19. *Вязьгин А. С.* “Гололобовский инцидент” (страничка из истории политических партий в Росии) / А. С. Вязьгин. – Х. : Типография журнала “Мирный труд”, 1909. – С. 4-5.
20. Там само. – С. 5-6.
21. *Дорошенко В.* Українство в Росії. Новіші часи /В. Дорошенко – Відень: З друкарні Адольфа Гольцаузуена у Відні. Накладом Союзу Визволення України, 1916. – С. 70.
22. Первый год жизни IV Четвертой Государственной Думы. – С.-Петербург. Типография З. Соколинского. – 1913. – С. 6-7.
23. *Миллюков П. Н.* Воспоминания (1859–1917). Под редакцией М. М. Карповича и Б. И. Элькина / П. Н. Миллюков. – Т. 2. – Нью-Йорк : издательство им. А.П. Чехова, 1955. – С. 159.
24. *Тагон С.* Внутрішній огляд / С. Тагон // Вільна Україна. – Априль 1906 г. – № 4. – С. 57.
25. Підраховано за : Боювич М. М. Члены Государственной думы: портреты и биографии. Четвертый созыв. 1912–1917 гг. / М. М. Боювич. – М.: Издание Т-ва И.Д. Сытина, 1913. – 456 с.; Государственная Дума. IV созыв – I сессия. Справочник 1913 г. Выпуск шестой. Составлен Приставной частью Государственной Думы. – С.-Петербург : Государственная Типография, 1913. – С. 6-114; Четвертая Государственная Дума. Портреты и биографии. – СПб.: Изд. Н. Н. Ольшанского, Типография “Ш. Буссель”, 1913. – 240 с.
26. ЦДІАУК, Ф. 704, Оп. 1, Спр. 9.

А н н о т а ц и я

Определено политическую идентификацию-депутатов от украинских губерний и городов I-IV Государственных Дум Российской империи (1906–1917), проанализирована динамика изменений политического состава депутатского корпуса и определен комплекс факторов, которые их определяли.

Ключевые слова: Государственная Дума, Российская империя, украинские депутаты, выборы, этносоциальный и политический состав.

A n n o t a t i o n

In the article was analyzed the dynamics of political composition deputies from the Ukrainian provinces and cities in the State Duma of the Russian Empire (1906–1917). The author defined factors which determined the features of this process.

Keywords: State Council (Duma), Russian Empire, Ukrainian deputies, elections, political composition.